

ДЕРЖАВНА СЛУЖБА
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ
ВЛАСНОСТІ
УКРАЇНИ

УКРАЇНА

(19) **UA** (11) **104986** (13) **C2**
(51) МПК (2014.01)
G01N 3/00

(12) ОПИС ДО ПАТЕНТУ НА ВІНАХІД

(21) Номер заявки:	u 2012 06490	(72) Винахідник(и):	Заблудовський Володимир Олександрович (UA), Штапенко Едуард Пилипович (UA), Воронков Євген Олегович (UA), Дудкіна Валентина Василівна (UA)
(22) Дата подання заявки:	29.05.2012	(73) Власник(и):	ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ ІМЕНІ АКАДЕМІКА В. ЛАЗАРЯНА, вул. Ак. Лазаряна, 2, м. Дніпропетровськ-10, 49010 (UA)
(24) Дата, з якої є чинними права на винахід:	25.03.2014	(56) Перелік документів, взятих до уваги експертизою:	RU 2226266 C2; 27.03.2004; RU 2366921 C1; 10.09.2009; UA 6210 U; 15.04.2005; RU 2328715 C1; 10.07.2008; RU 2277703 C2; 10.06.2006; US 2006/0278024 A1; 14.12.2006; WO 2012/045190 A1; 12.04.2012; US 3901074; 26.08.1975;
(41) Публікація відомостей про заявку:	10.12.2013, Бюл.№ 23		
(46) Публікація відомостей про видачу патенту:	25.03.2014, Бюл.№ 6		

(54) СПОСІБ ВИЗНАЧЕННЯ МОДУЛЯ ПРУЖНОСТІ МАТЕРІАЛУ З КРИСТАЛІЧНОЮ СТРУКТУРОЮ У РІЗНИХ КРИСТАЛОГРАФІЧНИХ НАПРЯМКАХ

(57) Реферат:

Винахід належить до способів визначення міцнісних властивостей матеріалів, а саме - до визначення модуля пружності матеріалу з кристалічною структурою в різних кристалографічних напрямках, і може використовуватися для визначення і прогнозування їх механічних властивостей. Спосіб визначення модуля пружності матеріалу з кристалічною структурою у різних кристалографічних напрямках полягає у вимірі періоду кристалічної решітки і обчислення модуля пружності для різних кристалографічних напрямів за формулою, що пов'язує енергію зв'язку атомів в заданому кристалографічному напрямі, період кристалічної решітки та константу, залежна від типу кристалічної решітки. Технічним результатом є зниження трудомісткості, можливість прогнозування механічних властивостей матеріалу з урахуванням анізотропії властивостей, підвищення точності визначення модуля пружності (модуля Юнга) в різних кристалографічних напрямках і спрощення способу його визначення.

UA 104986 C2

Винахід належить до способів визначення міцнісних властивостей матеріалів, а саме - до визначення модуля пружності матеріалу з кристалічною структурою в різних кристалографічних напрямках, і може використовуватися для визначення і прогнозування їх механічних властивостей.

- 5 Відомі способи визначення модуля пружності матеріалів з кристалічною структурою шляхом визначення параметрів атомної структури, наприклад періоду кристалічної решітки. Відомий спосіб визначення модуля пружності [патент РФ 2226266], що полягає в тому, що у зразка вимірюють період кристалічної решітки рентгеноструктурним методом, а потім по формулі:

$$E = \frac{Q_1 Q_2}{4\pi\epsilon_0 r^2 a_0^2},$$

- 10 де $Q_1=Q_2=e=1,6\cdot 10^{-19}$ Кл - величина взаємодіючих елементарних зарядів: $\pi=3,14$; $\epsilon_0=8,85\cdot 10^{-12}$ Ф/м - електрична постійна: r - відстань між взаємодіючими зарядами (залежна від a_0 і напрямів ковзання по площині ковзання); a_0 - період кристалічної решітки.

Недоліками способу є недостатня точність, достовірність і адекватність визначення модуля пружності, враховуючи тільки кулонівську взаємодію.

- 15 У способі визначення модуля пружності матеріалу з кристалічною структурою (патент РФ 2366921), узятий за прототип, що включає вимірювання густини, питомої теплоти плавлення і питомої теплоти паротворення досліджуваного матеріалу і обчислення шуканого модуля пружності E із співвідношення

$$E = 4\rho \frac{\Delta H_{\text{пл}} + \Delta H_{\text{пар}}}{\mu},$$

- 20 де ρ - густина досліджуваного матеріалу, $H_{\text{пл}}$ - питома теплота плавлення досліджуваного матеріалу, $H_{\text{пар}}$ - питома теплота паротворення досліджуваного матеріалу μ - молярна маса матеріалу.

До переваг способу належить опис механічних властивостей макроскопічного об'єкта через термодинамічні параметри. Прототип також забезпечує зниження трудомісткості в обчисленні модуля пружності.

- 25 До недоліків прототипу слід віднести використання суми питомої теплоти плавлення і питомої теплоти паротворення досліджуваного матеріалу ($H_{\text{пл}}+H_{\text{пар}}$) замість енергії зв'язку між найближчими атомами в кристалічній решітці, відсутність можливості розрахунку модуля пружності в різних кристалографічних напрямках (hkl). Вимірювання густини досліджуваного матеріалу (ρ), питомої теплоти плавлення досліджуваного матеріалу ($H_{\text{пл}}$), питомої теплоти паротворення досліджуваного матеріалу ($H_{\text{пар}}$), молярної маси матеріалу (μ) приводить до збільшення помилки обчислення.

Винахід вирішує задачі підвищення точності визначення модуля пружності (модуля Юнга) в різних кристалографічних напрямках і спрощення способу його визначення.

- 35 Задачі вирішуються способом визначення модуля пружності матеріалу з кристалічною структурою для різних кристалографічних напрямів (hkl), що включає вимірювання періоду кристалічної решітки і обчислення проводять по формулі:

$$E = k \frac{W_{hkl}}{a^3},$$

- 40 де W_{hkl} енергія зв'язку атомів в заданому кристалографічному напрямі, a - період кристалічної решітки, k - константа, залежна від типу кристалічної решітки.

Модуль пружності (модуль Юнга) є одними з найбільш важливих характеристик матеріалів з кристалічною структурою. Авторами встановлений зв'язок між механічними характеристиками матеріалів з кристалічною структурою, з енергією зв'язку атомів в кристалічній решітці, а модуль Юнга визначається видом потенційної енергії взаємодії між атомами кристалічної решітки.

- 45 Під енергією зв'язку, ми будемо розуміти різницю між повною енергією кристала ($W_{\text{повн}}$) і енергією його складових частин (W_0):

$$W_{hkl} = W_{\text{повн}} - W_0^{hkl}.$$

У наближенні Хартрі-Фока (ХФ) енергія молекулярної системи ($W_{\text{повн}}$ W_0^{hkl}) в представленій матриці густини визначається як:

- 50 $W = U + \langle hP \rangle + 1/2 \langle PJ(P) \rangle - 1/2 \langle PK(P) \rangle,$

де: U - потенційна енергія взаємодії ядер, P - матриця густини, $\langle h \rangle$ - кінетична енергія електронів і потенційна енергія їх взаємодії з ядрами, $1/2 \langle PJ(P) \rangle$ - класичне кулонівське відштовхування електронів $-1/2 \langle PK(P) \rangle$ - обмінна взаємодія, що відбиває ферміонний характер електронів у системі.

Прецензійне вимірювання періоду кристалічної решітки (а) проводили рентгеноструктурним методом (Бразгин И.А., Данилов В.Д., Зезюлина Л.Ф. К методике прицизионного измерения параметра кристаллической решетки // Заводская лаборатория. - 1971. - № 9. - С. 1097-1098). Відносна похибка вимірювання періоду кристалічної решітки складає 0,003 %.

5 У таблиці приведені значення модуля пружності для заліза, яке має ОЦК решітки, і мідь з ГЦК решітками розраховані по пропонованій формулі (Е) і проведено порівняння з даними отриманими по формулі прототипу ($E_{пр}$) і експериментальними вимірюваннями ($E_{екс}$).

Експериментальні значення модуля Юнга ($E_{екс}$) для випадків Fe і Cu виконано з використанням розривної машини типу Р-100м-авто з погрішністю вимірюваних значень $\pm 1\%$.
10 Значення густини досліджуваного матеріалу (ρ), питомої теплоти плавлення досліджуваного матеріалу ($H_{пл}$), питомої теплоти паротворення досліджуваного матеріалу ($H_{пар}$), молярної маси матеріалу (μ) необхідні для розрахунку по формулі прототипу узяті з літератури (Смитлз К. Дж. Металлы: Справочн. изд. Пер. с англ. - 1980, 447 с.). Відомо (патент РФ 2277703), що для полікристалічного нетекстурованого зразка модуль пружності може бути знайдений, як
15 середньоарифметичне модулів пружностей для різних кристалічних напрямів:

$$E = \frac{E_{100} + E_{110} + E_{111}}{3}.$$

Таблица

метал	Тип решетки	k	a_0 , нм	E_{100} , ГПа	E_{110} , ГПа	E_{111} , ГПа	E, ГПа	$E_{пр}$, ГПа	$E_{екс}$, ГПа
Fe	ОЦК	4	0,2866	192	208	224	208	205,3	210
Cu	ГЦК	2	0,3615	84	90	98	91	177,5	100

20 Таким чином, показано, що точність визначення модуля Юнга пропонованим способом дозволяє розраховувати значення модуля пружності в різних кристалографічних напрямках і абсолютні значення найбільш наближені до експериментальних.

ФОРМУЛА ВИНАХОДУ

25 Спосіб визначення модуля пружності матеріалу з кристалічною структурою, що включає вимірювання параметрів матеріалу і обчислення шуканого модуля пружності, який **відрізняється** тим, що вимірюється період кристалічної решітки і обчислення проводять для різних кристалографічних напрямів (hkl) по формулі:

$$E = k \frac{W_{hkl}}{a^3}$$

30 де W_{hkl} - енергія зв'язку атомів в заданому кристалографічному напрямі, a - період кристалічної решітки, k - константа, залежна від типу кристалічної решітки.